

Píše Jan Budňák

(E*forum, 10. 06. 2020)

Zlínský germanista **Libor Marek** připravil dvě komplementární publikace o německy píšících autorech z Valašska – monografickou studii **Mezi marginalitou a centralitou** [*Zwischen Marginalität und Zentralität*] a čítanku textů nazvanou **Obrazy a hlasy jiného německého východu** [*Bilder und Stimmen des anderen deutschen Ostens*]. I z pohledu české (včetně moravské) germanistiky lze říct, že knihy přinášejí a zpracovávají množství dosud opomíjeného, většinou těžko přístupného materiálu. Nadto otevírají otázku, jak zacházet s výrazně subkanonickou literaturou, která by bez resuscitačních pokusů v regionálním rámcování pravděpodobně zůstala zcela neznámá.

Libor Marek označuje svůj výzkumný předmět poměrně přímočaře pojmem valašská německá literatura (deutschwalachische Literatur), vytvořeným analogicky k již zavedeným pojmům pražská německá literatura (Prager deutsche Literatur) nebo moravská německá literatura (deutschmährische Literatur). I konceptuálně chápe valašskou německou literaturu jako jakousi menší sestru moravské německé literatury, když se opírá o často využívané „inkluzivní“ vymezení Jörga Krappmanna (potažmo celého olomouckého Centra pro výzkum moravské německé literatury – Arbeitsstelle für deutschmährische Literatur). Valašský (u Krappmanna moravský) německý autor je podle ní někdo, kdo „má co do činění s Valaškem, což znamená, že se zde narodil, strávil zde svůj život nebo jeho část nebo jeho tvorba s Valaškem souvisí“ (s. 68, čísla stran se vztahují na monografickou studii *Zwischen Marginalität und Zentralität*). Marek si dobře uvědomuje zásadní obtíže, které s sebou takto široce pojatá definice při aplikaci na (až neznatelně) malou literaturu přináší: jsou to obtíže s jejím popisem. Čím lze literárně-, kulturněhistoricky definovat tento objekt, existuje-li? Podle jakých kritérií ho lze popsat a členit, nemá-li se literární historik stát „pouhým“ lovcem a sběračem? Byť i tyto role jsou s ohledem na autory jako Paul Zifferer, Heinrich Herbatschek, Marianne Bohrmann nebo August Benesch nanejvýš záslužné.

Ke cti autora slouží, že se k otázkám po podstatě („Wesen“, s. 19) a vnitřní logice svého materiálu staví čelem. Libor Marek odmítá starší teorii o původu valašské kultury z rumunské kolonizace, kterou v 80. letech 19. století razil vídeňský slavista Franc Miklošič (Franz von Miklosich) a zastával ji mimo jiné i ze Zlínska pocházející etnograf František Bartoš, a přimyká se k aktuálnímu pohledu Jaroslava Štíky (*Valaši a Valašsko*, 2007). Podle Štíky je podstatou tohoto periferního regionu, v němž je kolonizace jen jednou z mnoha kulturních veličin, jeho „specifická interkulturní konstelace, [...] interakce kultur a jazyků, jejich bytí vedle sebe a v sobě [„Neben- und Ineinander“] v průběhu staletí za specifických sociálních a hospodářských podmínek.“

(s. 24) Marek z tohoto vymezení regionu, nyní už na literárním, resp. textovém terénu, dovozuje, že Valašsko je „konstruktem, který za svou specifičnost vděčí rozdílným, často i navzájem si odporujícím tvrzením a nádechu exotiky, nádechu cizího uvnitř vlastního, kultury karpatské uvnitř kultury moravské.“ (s. 25)

Tento ambivalenci otevřený přístup (strukturně analogický např. Conradovu „srdci temnoty“ nebo Freudově představě o „něčem tísnivém“ [Das Unheimliche, 1919]) se na první pohled jeví jako vynikající výchozí bod pro kontextualizaci nově objeveného segmentu regionální literatury. Byl by to přístup v širokém smyslu imagologický, konstruktivistický, jeho osou by byla interkulturalita literatury daného regionu. Markova monografie jej také do jisté míry sleduje, např. v kapitole o „(neúspěšném) zrození mýtu“ zakládajícího sdílený obraz regionu jako rebelantského a ušlechtilé exotického. Tento obraz se kromě etnografických textů v němčině i v češtině vztahuje i na několik německojazyčných literárních textů, kterými se Libor Marek zabývá. Říká jim „proti-světy“ a nachází je v *Moravských novelách* (Mährische Novellen, 1913) Marianne Bohrmannové (1849–1916), v pozdně naturalistickém románu Paula Zifferera (1879–1929) *Cizí žena* (Die fremde Frau, 1916), jejichž dějištěm Valašsko zčásti je, a jiným, mnohá klišé opakujícím způsobem se objevují i ve sbírce *Goralé. Písňe z Beskyd* (Goralen. Lieder aus den Beskiden, 1964) původem severomoravské autorky Niny Wostall (1901–1996) nebo v tvorbě vídeňské spisovatelky a ezoteričky Susanny Schmida-Wöllersdorferové (1894–1981). Od konstruktivistického přístupu však poté Marek do značné míry ustupuje a další analyzované texty, které nemají explicitně valašské dějiště, už ke „specifické interkulturní konstelaci“ regionu a jeho obrazů nevztahuje. Zde se plně ukazuje to, co autor sám sympaticky otevřeně připouští: totiž že pojem valašské německé literatury je opravdu jen heuristický. Je to nosič, jehož cílem je „umožnit systematické zachycení neprozkoumaných segmentů německy psané literatury a německé kultury z východomoravských regionů [...] a podrobit je vědeckému zkoumání.“ (s. 167) „Systematika“ jeho zachycení a „podoba“ vědeckého zkoumání zachyceného obsahu už se specifickou regionalitou mají nadále málo společného.

Libor Marek specifikuje inkluzivní koncepci valašské německé literatury odkazem na typologii trajektorií zkoumaných autorů. Dělí je na autory, kteří oscilují mezi centry (většinou Vídní) a periferií (Schmida-Wöllersdorfer, Zifferer, Herbatschek, Ludwig Kurowski [1866–1912], Rudolf Hirsch [1816–1872], Ida Zifferer-Waldek [1880–1942], Bohrmann), dále na ty, kteří putují mezi regiony (Johann Karl Ratzler [1802–1863], Karl Wilhelm Gawalowski [1861–1945], Georg Simanitsch [1836–?], August Benesch [1829–1911], Karl Klauudy [1906–?] aj.). Další skupinu tvoří ti, kteří se Valaška dotkli pouze „bodově“ (Grillparzer, Walter Seidl, E. E. Kisch) a poslední českoslovenští autoři pocházející z Valaška, kteří psali i německy (Mňačko, Stanislav Struhar). To je kritérium v podstatě literárně sociologické. Současně Marek pracuje poměrně ortodoxně germanisticky (ve smyslu zohledňování literární produkce v jednom jazyce: němčině), a je otázka, nakolik tento pohled vyžaduje literárněhistorický materiál sám a nakolik je absence germanobohemistické perspektivy dána specifickým „okem pozorovatele“. Je-li např. třeba určitého periferního autora nebo autorku

charakterizovat analogií z „velkých“ literárních dějin, sáhne Libor Marek po analogii rakouské nebo německé, nikoli české. Je-li zde ovšem použito zmíněných literárněsociologických kritérií centrum – periferie, nabízí se otázka, proč nepopisovat fungování regionální literatury bez ohledu na její jazykovou příslušnost. Nevykazuje českojazyčná valašská literatura, koncipovaná stejně inkluzivně, obdobné trajektorie jako německojazyčná? Mění se tyto trajektorie ve sledovaném období 1848–1948? To by mohlo být jednotící kritérium popisu celé valašské literatury (s materiálem sebraným na skutečně regionálním principu, nejen na jeho germanistickém segmentu).

Přes své striktně germanistické zaměření však publikace obsahuje mnoho inherentně germanobohemistických dílčích témat, z nichž nejpikantnější zpracovává kapitola o německojazyčné literární a žurnalistické produkci v baťovském Zlíně. Libor Marek konstatuje „nápadnou podobnost [baťovského mýtu] s mýtem o rumunské kolonizaci [Valašska]“ (s. 49) a dodává, že právě tento mýtus „byl do značné míry utvářen německými texty“ (s. 52), např. knihou *Thomas Bata – ein Schuster erobert die Welt* od Eugena Erdélyho (1932). Kapitola mapuje také historii německojazyčných zlínských žurnalistických projektů, týdeníku *Der Pionier* (1935–1938) a kulturního měsíčníku *Weltblick* (1936–1938). Interkulturní kontextualizace těchto projektů, dokonce včetně napojení na „valašský mýtus“, se přímo nabízí, a jsem si jistý, že na sebe nenechá dlouho čekat – stejně jako, jak doufám, české vydání Markovy monografické studie i čítanky.

Závěrem je třeba připustit, že zřejmě ani po vydání obou objevených publikací Libora Marka neutichnou „vášnivě diskuse badatelů na poli valašské literatury“ o tom, jestli „objekt jejich výzkumu skutečně (a v předpokládané podobě) existuje nebo ne“ (s. 28), jak autor sám s vtipnou (sebe-)ironií podotýká. Neutichnou, což je vynikající, ani diskuse o tom, je-li adekvátnější popisovat jazykově minoritní literaturu určitého (periferního) regionu samostatně, nebo spolu s jazykově odlišnou literaturou téhož regionu, nebo v rámci jedno- či vícejazyčných literárněhistorických kontextů či v rámci teritoriálních kontextů, nebo ještě úplně jinak. V monografické studii o valašské německé literatuře a na ni napojené čítance textů však autor nepochybně předkládá materiál, který bude nezbytný k následnému zkoumání, ať podobně nebo jinak koncipovanému. Jeho typologie trajektorií (Bourdieu) aktérů jazykově minoritního segmentu regionální literatury bude také dobře využitelná pro další úvahy o vztazích mezi literaturou, regionalitou/centralitou a jedno-/vícejazyčností.

Libor Marek: *Zwischen Marginalität und Zentralität. Deutsche Literatur und Kultur aus der Mährischen Walachei (1848–1948)*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2018, 202 s.
Libor Marek: *Bilder und Stimmen des anderen deutschen Ostens. Eine kritische Edition der Werke deutscher Autoren aus der Mährischen Walachei*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2018, 199 s.